

Л. Д. Удалова // Право України. – 2002. – № 6. – С. 99–101.

17. Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини / С. Шевчук // Міністерство юстиції України. – 2007. – № 5. – С. 110–112.

18. Шевчук В. М. Формирование и использование тактической операции «Контрольная поставка» при расследовании контрабанды наркотиков / В. М. Шевчук // Митна справа : науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньої діяльності. – 2003. – липень-серпень. – № 4. – С. 14–26.

19. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 452–462.

ГЛУШКО А. П.,

старший викладач кафедри кримінального права і криміналістики
(ННІПП)

СТРОКОВ І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і криміналістики
(ННІПП)

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ.

Розглядаються питання дотримання прав і свобод особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, негласна дія, права та свободи, учасник кримінального провадження.

Рассматриваются вопросы обеспечения прав и свобод человека при проведении негласных следственных (розыскных) действий в уголовном процессе

Ключевые слова: уголовное правонарушение, уголовное производство, негласное действие, права и свободы, участник уголовного производства.

In the article are examining the questions of providing human rights and freedoms during the carrying out secret investigative (search) actions in criminal trial.

Вступ. Сучасний стан злочинності свідчить про серйозні недоліки в діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та потребує пошуку нових підходів і методів розкриття злочинів. Однією з причин цього в юридичній та науковій літературі називалася недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства. Підтвердженням були неодноразові виступи керівників держави і правоохоронних органів щодо необхідності запровадження нових принципів кримінальної політики та розробки нового кримінально-процесуального законодавства [2, 19; 3, 13–14]. Зазначені та інші чинники призвели до прийняття та впровадження в дію у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

КПК України 2012 р. запроваджує нові підходи й способи діяльності правоохоронних органів, розширює їх можливості щодо отримання інформації про злочин і злочинця та забезпечує досягнення позитивних результатів. Серед них розширення можливостей слідчого завдяки об'єднанню слідчої і розшукової діяльності та запровадження нових засобів збирання

доказів – негласних слідчих (розшукових) дій. Але впровадження в слідчу діяльність негласних слідчих (розшукових) дій разом з позитивним породжує певні проблеми, що, в першу чергу, стосуються учасників кримінального провадження.

Дослідженню проблем співвідношення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Б. І. Бараненко, А. В. Білоусов, В. В. Гевко, В. А. Глазков, В. О. Глушков, Е. О. Дідоренко, Є. А. Доля, І. М. Доронін, С. Ю. Ільченко, Ю. П. Кобець, Є. Г. Коваленко, В. А. Колесник, М. І. Курочка, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. А. Селюков, І. В. Сервещький, Г. П. Середа, Є. Д. Скулиш, М. Є. Шумило та ін. Проте, враховуючи останні зміни у законодавстві, проблема використання під час досудового розслідування розшукових заходів потребує нових наукових досліджень з метою пошуку і прогнозування шляхів розв'язання проблем.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити питання дотримання прав і свобод особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні, виявити проблемні аспекти запровадження інституту слідчої та оперативно-розшукової діяльності та запропонувати шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. Об'єднання в процесі розслідування слідчої та оперативно-розшукової діяльності, на наш погляд, є цілком закономірним результатом розвитку теорії кримінального процесу. Окремі дії щодо «легалізації» результатів оперативно-розшукової діяльності в процесі розслідування законодавець починає здійснювати у на початку 2000 рр., коли до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» внесено зміни щодо документування проведення окремих оперативно-розшукових заходів з метою використання їх результатів у доказуванні [6], зміни було внесено до ч. 2 ст. 65 Кримінально-процесуального кодексу 1960 р. щодо розширення джерел доказів у кримінальних справах. Так, у доказуванні стали використовувати протоколи з відповідними додатками, складені за результатами оперативно-розшукових заходів. Крім того, до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. внесено зміни редакції ст. 187 та додано ст. 187-1, які регламентували порядок провадження слідчих дій стосовно накладення арешту на телеграфно-поштову кореспонденцію та щодо зняття інформації з каналів зв'язку, що за своїм змістом фактично є оперативно-розшуковими заходами [7].

Незважаючи на те, що такі норми викликали критику та обговорення з боку науковців і практичних працівників, ефективність використання у розкритті злочинів інформації, здобутої негласним шляхом, дуже важлива. Узагальнення практики судового розгляду кримінальних справ у період з 2001 по 2011 рр. свідчить, що загальна кількість кримінальних справ, під час доказування в яких використовувались результати оперативно-розшукових заходів, з року в рік зростала. З огляду на це можна стверджувати, що ініціатива законодавця стосовно надання слідчому можливостей використання засобів оперативно-розшукової діяльності в розслідуванні злочинів підтвердила доцільність внесення змін до кримінально-процесуального законодавства [8].

Слід зазначити, що практика використання в розслідуванні негласних (оперативно-розшукових) дій і заходів не нова, вона застосовується у низці кримінально-процесуальних законів зарубіжних країн. Вивчення практики діяльності правоохоронних органів та кримінально-процесуального законодавства країн Західної Європи свідчить, що в цих країнах ще на початку 90-х рр. минулого століття почали застосовуватися нові спеціальні дії, які дають можливість отримувати інформацію про злочин та використовувати її як доказ під час розгляду кримінальної справи в суді. Так, Закон Італійської Республіки «Про внесення термінових змін в Кримінально-процесуальний кодекс і заходи по боротьбі з мафіозною злочинністю» дозволяє правоохоронним органам уживати різноманітних заходів (гласні та негласні) для отримання інформації про злочинну діяльність із застосуванням технічних засобів контролю і фіксації інформації та використовувати результати в кримінально-процесуальному доказуванні [13, 34–35]. Такі дії за своїм змістом схожі з передбаченими Законом України «Про оперативно-

розшукову діяльність». У Німеччині кримінально-процесуальна й оперативно-розшукова діяльність не розмежовані. Усі гласні й негласні дії уповноважених здійснюються з метою виявлення та розкриття злочинів, у порядку, визначеному КПК ФРН [10, 54–56]. Кримінально-процесуальним законом Литовської Республіки передбачено процедуру «секретного досудового розслідування» та негласне використання технічних засобів фіксації інформації під час провадження окремих слідчих дій [11, 122–158]. Розслідування злочинів у США і Великобританії передбачає використання негласних способів отримання інформації, якими є контроль телекомунікацій, усних розмов, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва тощо [12]. Практика боротьби зі злочинністю зазначених країн доводить ефективність таких дій. Так, третина всіх доказів, які використовує суд Франції для викриття вини особи у вчиненні злочину, добута саме за допомогою дій, проведених у негласному порядку [14, 67]. Аналіз більшості нормативних актів іноземних держав у сфері правового регулювання досудового розслідування злочинів вказує на те, що використання прихованих методів здобуття інформації про злочини і осіб, які їх учинили, давно не вважається таким, що характеризує рівень демократії в країні. Навпаки, прозорість їх законодавчої регламентації та здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за провадженням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності.

Тому розширення можливостей слідчого щодо отримання інформації про злочин і злочинця завдяки використанню заходів оперативно-розшукової діяльності для кримінального процесу України слід вважати прогресивним кроком законодавця, спрямованим на посилення правоохоронної функції держави. Запровадження в кримінально-процесуальному кодексі інституту негласних слідчих дій, що призвело до об'єднання слідчої і оперативно-розшукової діяльності, яку за новим КПК проводить слідчий у межах кримінального провадження, є не лише прогресивним кроком, а також породжує низку проблем.

Так, запровадження під час досудового розслідування інституту негласних слідчих дій фактично позбавляє необхідності здійснення оперативними підрозділами правоохоронних органів окремо оперативно-розшукової діяльності. Якщо раніше процес досудового слідства охоплювався єдиним терміном «розкриття злочину», що передбачало спільну діяльність слідчого та оперативних працівників, які, застосовуючи положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», фактично забезпечували розкриття злочину, а саме, встановлення особи, яка його вчинила. Така система довела свою ефективність за десятки років існування Кримінально-процесуального кодексу 1960 р. КПК 2012 р. кардинально змінив підходи до поєднання слідчої та оперативно-розшукової діяльності. Фактично всі заходи, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», зараз набувають статусу слідчої дії і проводяться слідчим у рамках досудового розслідування. Тобто для отримання негласної інформації слідчий повинен надати оперативному підрозділу конкретне доручення щодо проведення негласних слідчих дій. При цьому оперативні підрозділи виключаються з системи розкриття кримінального правопорушення (злочину) як самостійний суб'єкт та фактично не мають можливості самостійно розкривати злочин (установлювати особу). На наш погляд, відбувся розрив між слідчою та оперативно-розшуковою діяльністю, а оперативні підрозділи перестали відповідати за розкриття злочинів, що не є позитивом для правоохоронної діяльності.

Позиція авторів статті не в тому, щоб довести неефективність положень нового КПК щодо об'єднання слідчої і оперативно-розшукової діяльності під час досудового розслідування, а виявити проблемні аспекти запровадження такого інституту та запропонувати шляхи їх вирішення.

Запровадження у кримінальному судочинстві можливості негласного, без повідомлення особи про проведення, отримання інформації про обставини кримінального правопорушення безумовно породжує проблеми дотримання прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. З цього приводу вважаємо доцільним навести думку В. С. Шадріна, що в правовій державі кримінальному процесу належить бути процесом, де права

людини є вищою цінністю й повинні забезпечуватися з достатнім для цього ступенем надійності. Така вимога – ідеал, який досягти одразу неможливо. Однак саме прагнення до нього визначає формування в теорії кримінального процесу іншого, ніж колись, ставлення до особистості, розробку заходів для забезпечення її прав [15, 83].

Визначений КПК України порядок проведення негласних слідчих дій, умов отримання інформації про особу, її збереження та знищення, на нашу думку, є таким, що потребує подальшого удосконалення та не передбачає надійних гарантій забезпечення прав і свобод для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Одне з проблемних питань, що, на наш погляд, виникає під час проведення негласних слідчих дій – це забезпечення права особи на таємницю особистого життя. Розглянемо це на прикладі такої негласної слідчої дії, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

По-перше, слід звернути увагу на ст. 246 КПК, яка визначає термін проведення негласних слідчих дій, який може тривати до вісімнадцяти місяців. Можна уявити, який обсяг інформації можна отримати за цей час. При цьому виникають питання: яким чином обробляти такий обсяг інформації, на якому етапі приймається рішення про знищення отриманої інформації, який порядок її знищення.

По-друге, під час проведення зазначеної негласної слідчої дії може бути задіяна значна кількість осіб, які є не лише працівниками правоохоронних органів (до проведення зазначеної негласної слідчої дії може бути залучено: оперативних працівників органів внутрішніх справ та органів безпеки, слідчого, оператора телекомунікаційного зв'язку та ін. (ч. 6 ст. 246 КПК). Але яким чином КПК забезпечує захист отриманої інформації від поширення. Чи можна в цьому випадку застосовувати вимогу ч. 2 ст. 254 КПК про кримінальну відповідальність за розголошення інформації щодо приватного життя особи під час ознайомлення з протоколом проведення негласної слідчої дії на осіб, які її проводили або беруть участь у проведенні. На наш погляд, зміст названої статті не поширюється на зазначених осіб, тому що відповідальність настає в разі ознайомлення з протоколом негласної слідчої дії, але таку інформацію отримують і до складання протоколу.

По-третє, ст. 255 КПК передбачає, що рішення про знищення відомостей, речей і документів, яке не є необхідними для подальшого досудового розслідування приймає прокурор. Можна уявити, коли прокурор буде прослуховувати (вивчати) матеріали, надані після зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, яке тривало протягом шести місяців. Такий порядок, установлений КПК, на наш погляд, перенавантажує прокурора визначаючи, що лише він приймає рішення про інформацію, отриману під час проведення негласних слідчих дій.

Тому вважаємо, що чинний КПК не передбачає механізмів, які унеможливають поширення інформації про приватне (особисте чи сімейне) життя особи, щодо якої проводили негласну слідчу дію, а вимоги Кодексу мають лише декларативний характер. Кодекс передбачає особу, відповідальну за дотримання прав і законних інтересів осіб під час проведення негласних слідчих дій, – прокурора, але слід згадати ст. 36 КПК, яка визначає повноваження прокурора в кримінальному провадженні, але в ній не визначено, що він має право приймати рішення про знищення інформації, отриману під час проведення негласних слідчих дій. При цьому не можна застосовувати п. 9 ч. 2 ст. 36 КПК, яка уповноважує прокурора приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених Кодексом. Вважаємо, що КПК, визначаючи повноваження прокурора в кримінальному провадженні, має відображати всі аспекти його діяльності.

На жаль, чинний КПК не дає чіткої відповіді на зазначені питання. Тому питання забезпечення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій права особи на невтручання в особисте життя, збереження та знищення отриманої щодо неї інформації, залишається актуальним. На нашу думку, необхідно переглянути окремі положення чинного КПК України, що стосуються проведення негласних слідчих (розшукових) дій та передбачити

в ньому процесуальні гарантії для надійного захисту прав і свобод особи, яка бере участь у кримінальному провадженні.

Розглядаючи питання про відповідальність за розголошення інформації щодо приватного життя особи, отриманої в результаті проведення негласних слідчих дій, слід згадати ч. 2 ст. 254, яка визначає, що про кримінальну відповідальність попереджаються особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, що складаються за результатами проведення негласних слідчих дій. Виникає питання – кримінальну відповідальність про що? Кримінальний кодекс України містить декілька статей, які можна застосовувати при цьому. До них належать: ст. 182 КК «Порушення недоторканності приватного життя», яка встановлює відповідальність за поширення конфіденційної інформації про особу та передбачає відповідальність у вигляді штрафу, виправних робіт, арешту, обмеження волі; ст. 387 КК «Розголошення даних досудового слідства або дізнання», яка встановлює відповідальність осіб, що беруть участь у розслідуванні за поширення інформації (при цьому не зазначає інформацію про приватне життя), та передбачає відповідальність у вигляді штрафу, виправних робіт, арешту. Але особа, яка проводить негласну слідчу дію, є службовою особою, тому можлива її відповідальність, наприклад, за ст. 365 КК «Перевищення влади або службових повноважень». Згадуючи ст. 254 КПК, виникає питання, про яку відповідальність попереджається особа, яка має інформацію про приватне життя особи, отриману під час проведення негласних слідчих дій. У зв'язку з розглянутим питанням доцільно внести до Кримінального кодексу окрему статтю, яка захищатиме інформацію про приватне (особисте, сімейне) життя особи й застосовуватиметься для захисту даних, отриманих у результаті проведення слідчих, негласних слідчих дій.

Висновки. На нашу думку, у процесі проведення негласних слідчих дій необхідно встановлювати законодавче обмеження на втручання в особисте життя громадян, забезпечення таємниці листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції, а також устанавлювати надійні гарантії збереження в таємниці отриманої інформації. Контроль за проведенням таких заходів у зазначених зарубіжних країнах має досить жорсткий міжвідомчий характер, а отримані в результаті їх проведення матеріали використовуються у процесі доказування; прослуховування та візуальне спостереження за допомогою технічних засобів прирівнюються до обшуку, а фіксація такої інформації – до вилучення доказів. Така нормативна регламентація закріплюється законодавчим порядком проведення.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України (затверджений 13 квітня 2012 р).
2. Козаченко. І. П. Дотримання прав та свобод людини при проведенні тимчасових і виняткових оперативно-розшукових заходів / І. П. Козаченко // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності : Матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1999.
3. Антонечко П. П. Місце оперативно-розшукової інформації, одержаної технічними засобами, у системі доказів з кримінальної справи / П. П. Антонечко // Теорія оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів ; за гол. ред. проф. В. Л. Регульського. – Львів, 2000.
4. Грохольський. Забезпечення законності в оперативно-розшуковій діяльності / Грохольський // Теорія оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів ; за гол. ред. проф. В. Л. Регульського. – Львів, 2000.
5. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебное пособие. – Ч. 1 ; под ред. проф. Э. В. Виленской. – Луганск : РИО ЛАВД, 2006.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2.
8. Скулиш Є. М. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. М. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012р.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар ; за загальною ред. В.Д. Гончаренко, В.Т. Нор, М. Є. Шуміло. – К., Юстиніан, 2012. – 1224 с.
10. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / Молдован А. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
11. Погорецький М. А. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі республік Латвії та Молдови / М. А. Погорецький // Вісник прокуратури. – 2007. – № 9. – С. 122–128.
12. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / сост. Е. Е. Захаров. – Х. : Фолио, 1999. – 152 с.
13. Законодательство Италии о борьбе с организованной преступностью // Законность – 1993. – № 11. – С. 34–39.
14. Кавалиерис А. К. Об одном аспекте интеграции криминалистической и оперативно-розыскной деятельности / А. К. Кавалиерис // Роль и значение деятельности профессора Белкина Р. С. в становлении и развитии современной криминалистики : Материалы международной научно-практической конференции. – М., 2002. – С. 66–72.
15. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / Шадрин В. С. – М. ; Изд-во Юрлитинформ, 2000. – 232 с.

ЩЕНКО Д. А.,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.9

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ШКІЛ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розглянуто питання організації та діяльності наукових шкіл і шляхи їх організації та розвитку у криміналістиці.

Ключові слова: наукові школи, лідер наукової школи, спільна проблематика.

Рассмотрены вопросы организации и деятельности научных школ и пути их организации и развития в криминалистике.

Ключевые слова: научные школы, лидер научной школы, общая проблематика.

Вступ. Саме поняття «наукова школа» багатозначне – в науковій літературі існує значна кількість підходів до визначення та класифікації наукових шкіл залежно від способу виникнення та формування школи, основної мети її діяльності тощо.

А. П. Огурцов зазначав, що наукова школа формується двома шляхами. Лідер наукової школи може запропонувати та розробити наукову теорію, яка отримує визнання. У даному випадку члени наукової школи орієнтуються на подальший розвиток цієї теорії, на її використання в інших галузях, корегування та усунення помилок, відхилень тощо [17, 252–253].

